

УДК 050:631.155

**ПРИМАК,
Олена Юрїївна,**
старш. наук. співроб.
відділу забезпечення науковими
фондами
ДНСГБ НААН
(м. Київ)

**ПАШКІВСЬКА
Оксана Анатолїївна,**
вчений секретар ДНСГБ НААН
(м. Київ)

**ПЕРІОДИЧНІ ГАЛУЗЕВІ ВИДАННЯ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КИЇВСЬКОГО
ВСЕРОСІЙСЬКОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО З'ЇЗДУ 1913 р.)**

У статті розглядається значення сільськогосподарських періодичних видань не тільки як засобу розповсюдження сільськогосподарських знань, а і як головного чинника покращання та піднесення сільського господарства в країні.

В статье рассматривается значение сельскохозяйственных периодических изданий не только как способа распространения сельскохозяйственных знаний, а и как главной составляющей улучшения и подъема сельского хозяйства в стране.

The article discusses the value of agricultural periodicals not only as a method of spreading agricultural knowledge, but also as the main component of agricultural improvement and recovery.

Після відомих реформ 60-х років XIX століття криза у сільському господарстві країни посилилася. Землевласники змушені були шукати шляхи прогресивного ведення сільського господарства, збільшення його дохідності. Кінець XIX – початок XX століть були періодом бурхливого розвитку аграрної

науки та створення науково-дослідних установ у всеукраїнських губерніях колишньої Російської імперії: дослідних полів, показових садів, ферм тощо. Потрібно було не тільки зустрічатися й обговорювати наукові проблеми, вести полеміку з найвизначнішими дослідниками того часу, а й проводити обговорення наукових і практичних результатів на сторінках спеціалізованих друкованих видань.

Тому в низці заходів піднесення сільського господарства одне з головних місць належало розвитку періодичних сільськогосподарських видань. Ці видання повинні були стати, по-перше, засобом розповсюдження сільськогосподарських знань серед населення, засобом обміну спостереженнями і досвідом, а по-друге, надавали б повідомлення про дії і заходи уряду, земств та інших установ на користь розвитку сільського господарства.

Регулярно висвітлюючи нагальні потреби і запити місцевих сільських господарств, сприяючи розповсюдженню досвіду та досягнень наукових і дослідницьких установ у справі покращання організації сільського господарства, такі видання сприяли згуртуванню роздрібнених сил окремих господарств у знаходженні найбільш вірного і правильного вирішення місцевих проблем і місцевої суспільно-агрономічної роботи [5].

Не менш важливе значення мали періодичні сільськогосподарські видання і у справі розповсюдження сільськогосподарських знань серед населення. Ніякі книги, брошури, листки, плакати, як би повно вони не були складені, не можуть замінити якісного журналу, який в цілому ряді статей, приміток, питань і відповідей неодноразово повертається до найбільш важливих для місцевого господарства питань, висвітлюючи їх із самих різних боків, використовуючи для цього конкретні місцеві умови. І не дивно, що одночасно з поживанням сільськогосподарського життя, з пробудженням інтересу до сільськогосподарської освіти з боку селян, із розвитком суспільної і

урядової роботи все частіше стали з'являтися періодичні видання, які розраховані на широкі маси сільського населення і які видавалися переважно земствами і сільськогосподарськими товариствами, які стали на шлях організації агрономічної допомоги населенню. Якщо у 1901 році всіх сільськогосподарських журналів, враховуючи і наукові, і з окремих галузей сільського господарства, налічувалося 63, то у 1913 році їхня кількість зросла до 200. Із них не менше 60% висвітлювали питання сільського господарства [1]. Але такий швидкий зріст періодики в країні, зовсім для цього не готової, призвів до цілої низки негативних явищ, до яких, передусім, відноситься загальна неузгодженість дій в цьому напрямленні як різних суспільних установ, які видають сільськогосподарські журнали, так і самих видань, їх матеріальну залежність, що обмежує свободу дій, недостатність кваліфікованих кадрів, поверхневе знайомство редакторів із місцевими господарствами і їхніми потребами і, як наслідок, випадковістю і суперечливістю друкованого матеріалу. Це не тільки заважало досягненню максимальних результатів при скромних матеріальних і людських можливостях, але іноді призводило до конкуренції видань, які мають спільні цілі і завдання.

З кожним роком все гостріше відчувалися ненормальність подібної ситуації та необхідність встановлення загальних принципів і положень, а також прийняття програми відповідно до зростання числа видань.

У цей же час постало питання про скликання спеціального з'їзду діячів сільськогосподарських періодичних видань, який би взяв на себе вирішення найбільш нагальних проблем з розвитку сільського господарства. Така думка виникала і раніше, але здійснити її частково вдалося лише у вересні 1913 року, коли з ініціативи редакції журналу «Хуторянин» на Київському сільськогосподарському з'їзді (1913 р.), під час роботи секції суспільної агрономії, була створена підсекція сільськогосподарських видань. Але так як

про створення такої підсекції стало відомо напередодні відкриття з'їзду, часу на серйозну підготовку не залишилося. Окрім цього, підсекція повинна була проводити засідання одночасно з іншими секціями з'їзду, які викликали більший інтерес членів з'їзду і, безумовно, відволікали увагу від питань про сільськогосподарські видання [2].

На підсекції були заслухані доповіді, присвячені потребам і проблемам сільськогосподарських видань: про завдання сільськогосподарських видань, про зв'язок між сільськогосподарськими, земськими і загальними періодичними виданнями, про їхнє значення і популяризацію, а також про завдання, які стоять перед бібліографією популярної сільськогосподарської літератури в зв'язку з тенденціями розвитку суспільної агрономії. Ці доповіді були сконцентровані на потребах місцевих популярних сільськогосподарських видань, які в останній час отримали найбільший розвиток як один із способів розповсюдження сільськогосподарських знань серед сільського населення.

Питання про загальнодержавні сільськогосподарські видання, їх специфічні потреби і взаємовідносини з місцевими сільськогосподарськими виданнями не були розглянуті під час роботи підсекції. Тому всі винесені підсекцією постанови стосувалися виключно місцевих сільськогосподарських видань.

Треба зазначити, що питання про розвиток, взаємодію та завдання, загальнодержавних і місцевих сільськогосподарських видань виявилися далеко не простими і зрозумілими і визвали жваве обговорення. І тому більшість членів підсекції зійшлися на компромісному визначенні завдань місцевих сільськогосподарських видань. Розповсюдження сільськогосподарських знань – лише одне і не саме головне завдання місцевих сільськогосподарських видань, які повинні бути ще і культурними осередками, висвітлюючи всі аспекти сільського життя, бо кооперативний рух і сільськогосподарський прогрес знаходяться в тісній залежності як один від одного, так і від загальних умов

сільського життя. На думку більшості учасників з'їзду, завдання місцевих і загальних сільськогосподарських видань повинні бути розмежовані.

Різниця у поглядах на важливі питання стала причиною і різниці в поглядах на інші, менш значущі питання програми з'їзду. Наприклад, на підсекції неодноразово наголошувалося на матеріальній незалежності сільськогосподарських видань з метою достовірного висвітлення сільськогосподарського життя країни і суспільно-агрономічної роботи, на розвитку незалежної преси, яка видається як вільними союзами, так і окремими особами. Але, виходячи з того, що місцеві сільськогосподарські видання повинні бути аполітичними і їх першочерговим завданням було розповсюдження серед населення сільськогосподарських знань, підсекція визнала право місцевих видань на матеріальну підтримку загальнодержавними коштами, хоча це могло негативно вплинути на характер і напрямок таких видань.

Не знайшли детального висвітлення на секції і питання про типи місцевих сільськогосподарських видань, їх взаємовідносини, про участь агрономів у так званій малій пресі і відведенню на її сторінках спеціальних сільськогосподарських розділів, про способи створення вільної сільськогосподарської преси тощо.

Окрім цих основних питань, з'їздом було розглянуто і питання більш приватного характеру, пов'язані з розширенням кола читачів, здешевленню популярних видань і можливостям більш широкого їх розповсюдження. В цьому контексті в першу чергу було обговорено питання про мову, якою повинні виходити місцеві сільськогосподарські журнали, причому одноголосного визнано, що це має бути рідна мова населення, для якого друкуються журнали [6].

Швидкий розвиток видавничої діяльності і сільськогосподарської літератури, а також поширення цієї літератури серед сільського населення

зробили актуальним питання про організацію роботи з цією літературою. Комісія з розповсюдження сільськогосподарських знань, затверджена ще у 1909 році при Імператорському вільному економічному товаристві, з перших кроків своєї діяльності переконалася у необхідності участі в її роботі широкого кола місцевих сил. У зв'язку з виникненням у різних центрах країни особливих місцевих бібліографічних організацій, діяльність цієї комісії, а також її співпраця з місцевими діячами потребували деяких змін. Актуальність упорядкування сільськогосподарської бібліографії обговорювалася на багатьох нарадах і була визнана нагальною проблемою того часу. Комісія прийшла до висновку про необхідність проведення таких нарад щорічно разом зі щорічними виставками сільськогосподарських видань, які проводилися Головним Управлінням зі справ друку у Санкт-Петербурзі між 1 лютого і 15 березня [4]. Ці питання не пройшли повз увагу і на Київському Всеросійському з'їзді у доповіді комісії з рецензування популярної сільськогосподарської літератури Київського Агрономічного товариства. Цілком слушною виявилася пропозиція про створення у різних центрах тодішньої Росії обласних бібліографічних організацій, а Імператорське вільне економічне товариство взяло б на себе місію об'єднання і координації діяльності цих організацій, а також розпочало б видання журналу з питань сільськогосподарської бібліографії [7].

Зазначалося, що для того, щоб не загубитися у всій масі популярної сільськогосподарської літератури, треба створити районні консультативно-бібліографічні комісії, які б допомагали місцевим працівникам розібратися в поточній популярній сільськогосподарській літературі шляхом організації регулярного і достатньо повного і компетентного її рецензування. Але ці комісії не повинні обмежуватися лише одним рецензуванням книг і брошур. Вони повинні взяти на себе більш широкі завдання загального розповсюдження сільськогосподарських знань, організації серйозного книговидавництва, яке б

відповідало місцевим умовам і запитам. На той час вже існували деякі спеціальні організації (наприклад, Московське товариство розповсюдження сільськогосподарських знань, вищезгадана комісія Київського Агрономічного товариства) чи комісії при деяких земських і сільськогосподарських товариствах, які частково займалися питаннями бібліографії. За браком часу питання про принципи і організацію бібліографії сільськогосподарської літератури не було розглянуто на з'їзді, і підсекція через постанову просила Київське агрономічне товариство надати доповідь з цієї проблеми Всеросійському з'їзду діячів сільськогосподарського друку. Також не вистачило часу на розгляд важливого питання про типи сільськогосподарських видань, визначення їх спеціальних завдань і встановленню взаємовідносин між ними. У зв'язку з тим, що розвиток сільськогосподарської кооперації є важливим фактором покращання сільського господарства, наголошувалося на необхідності взаємодії сільськогосподарських і кооперативних видань та організації в сільськогосподарських журналах спеціальних кооперативних відділів. Тому все більший розвиток отримували і спеціальні кооперативні видання, які потребували своєчасного і ясного визначення своїх цілей і завдань. Виникла проблема розмежування сфери діяльності сільськогосподарських і кооперативних видань і встановлення зв'язку між ними.

Не менш гостро постало питання про необхідність підняття якісного рівня сільськогосподарських видань. Кількість різноманітних сільськогосподарських листків, газет, журналів швидко зростала, але при цьому бракувало кваліфікованих кадрів і досвідчених керівників, тому якісний рівень видань був низьким: інколи у них друкувалося без все, що попадало під руку, не враховуючи інтереси місцевого населення. Тому виникала потреба встановити мінімальні вимоги, яким повинен відповідати кожний сільськогосподарський журнал. Слід зазначити, що на відміну від центральних, місцеві сільськогосподарські видання не мали змоги залучити до співпраці

певні наукові і літературні сили, та запросити грамотних і досвідчених агрономів і селян, що тільки сприяло б розвитку місцевого сільського господарства.

Важливою проблемою була і організація особливих постійних відділів в журналах: кооперативного, дослідної справи, бібліографії, хроніки, а також розробка механізмів розповсюдження сільськогосподарських видань. Поширення таких видань на той час (1913 р.) мало дуже невеликі обсяги, а багато з них розповсюджувались безкоштовно, і як наслідок це негативно впливало на їх подальший якісний розвиток.

Виходячи з цього, підсекція на одному зі своїх засідань винесла постанову про необхідність скликання в найближчий час Всеросійського з'їзду діячів сільськогосподарського друку в Москві, при Московському товаристві сільського господарства. Проект програми майбутнього з'їзду був розроблений комісією Харківського товариства сільського господарства.

Рада Московського сільськогосподарського товариства, ідучи назустріч постанові Київського з'їзду, 17–18 листопада 1913 року скликала особливу Комісію, яка і повинна була приступити до організації підготовки з'їзду. До складу Комісії увійшли редактори сільськогосподарських і кооперативних журналів та автори, які друкувалися на сторінках цих видань. Жива дискусія у Комісії виникла з питання про чергові завдання сільськогосподарських видань. І хоча думки з цього приводу розійшлися, було визнано, що «постоянной текущей задачей сельскохозяйственной прессы является разработка вопросов экономической политики» [3]. Не було досягнуто згоди і у питанні класифікації сільськогосподарських видань. У доповіді О. В. Чаянова «О типах сельскохозяйственной печати» як ознаки такої класифікації зазначалися: 1) інтереси двох кіл читачів (сільські мешканці та суспільно-агрономічні діячі); 2) територія розповсюдження журналів. Відомо, що зовсім мало сільських мешканців виявляли ініціативу у виборі та читанні сільськогосподарських

видань та підписувалися на них за власний рахунок. Тому про самостійність і незалежність сільськогосподарських видань мова не йшла. З питань субсидіювання була висловлена оригінальна думка щодо виділення субсидій не самим виданням, а центрам розповсюдження таких видань.

Важливим для сільськогосподарських видань стало питання про організацію сільськогосподарської бібліографії, потреба в якій була як у мешканців міст, так і сіл. З цією метою на нараді обговорювалося утворення центральних бібліографічних організацій. Учасники наради звернулися до Московського товариства сільського господарства з проханням вивчити розвиток сільськогосподарських видань за весь час їхнього існування до початку роботи з'їзду. Це прохання набуло особливого значення, з огляду на те, що у 1915 році виповнювалося 150 років існування російських сільськогосподарських видань. 150 років тому, у 1765 році, вийшла перша книжка праць Імператорського вільного економічного товариства, яка і була першим російським виданням, що висвітлювало важливі проблеми сільського господарства [3].

Після заслуховування доповіді про роботу Комісії рада товариства на своєму засіданні 24 листопада 1913 року постановила запропонувати загальному зібранню:

1. Визнати своєчасним та доцільним скликати Всеросійський з'їзд діячів сільськогосподарського друку в Москві при Московському товаристві сільського господарства.

2. Доручити раді Московського товариства сільського господарства зайнятися організацією підготовки з'їзду.

3. Виділити аванс Раді товариства на першочергові організаційні виплати.

Таким чином, був зроблений перший крок у справі колективного обговорення гострих проблем розвитку сільськогосподарських видань.

Враховуючи велике значення таких видань на селі, особливо важливим було те, щоб до селянина потрапляло кваліфіковане видання з того чи іншого питання сільського господарства даної місцевості. Тим більше, що як підкреслювалося і з'їздом, і комісіями, і нарадами сільськогосподарські видання повинні виходити мовою місцевого населення.

Важливим моментом у справі подальшого розвитку друкованих видань був їх кількісний зріст, і як наслідок цього – посилення інтересу до сільського господарства.

Реальному підвищенню якості вітчизняних сільськогосподарських видань, яким належало одне із почесних місць в низці суспільних заходів з покращання сільського господарства й були присвячені вищезазначені галузеві форуми.

Список використаної літератури

1. *Бадьин А.* О созыве всероссийского съезда деятелей сельскохозяйственной печати / А. Бадьин // Вестн. сел. хоз-ва. – 1914. – № 4. – С. 13–15.

2. *Всероссийский* сельскохозяйственный съезд в г. Киеве (с 1–10 сент. 1913 г.) // Южное хоз-во. – 1913. – № 20. – С. 679–688.

3. *Заседание* комиссии по вопросам сельскохозяйственной печати 17–18 ноября с.г. при Московском Обществе сельского хозяйства // Южно-русская с.-х. газета. – 1914. – № 47. – С. 17–18.

4. *К объединению* деятелей организаций, работающих в области сельскохозяйственной библиографии // Записки Императорского о-ва сел. хоз-ва Южной России. – 1913. – № 12. – С. 79–80.

5. *К положению* нашей периодической сельскохозяйственной печати // Вестн. сел. хоз-ва. – 1914. – № 10. – С. 6–7.

6. *Маньковский К. Г.* О работе подсекции сельскохозяйственной печати на Всероссийском сельскохозяйственном съезде в Киеве и программе предстоящего Всероссийского съезда деятелей сельскохозяйственной печати / К. Г. Маньковский // Вестн. сел. хоз-ва. – 1913. – № 50. – С. 13–15.

7. *Маньковский К. Г.* О работе подсекции сельскохозяйственной печати на Всероссийском сельскохозяйственном съезде в Киеве и программе предстоящего Всероссийского съезда деятелей сельскохозяйственной печати / К. Г. Маньковский // Вестн. сел. хоз-ва. – 1913. – № 51-52. – С. 8–11.